NPQ Türkiye

New Perspectives Quaterly • Cilt 2#7 • Fiyatı: 50.000

İNANÇSIZ TOPLUM

ZBIGNIEW BRZEZINSKI ▪ SAMUEL HUNTINGTON

AKBAR S. AHMED ▪ ADAM MICHNIK

HASSAN AL-TURABI ▪ ABDULLAHI AN-NA'IM

MARTIN MARTY ▪ BRYAN APPLEYARD

İZÜ - İSMAİL KARA TÜRKİYE'DE DİNİ HAYAT ARŞİVİ

Uç aylık toplumsal ve siyasal düşünce dergisi

New Perspectives Quarterly

Cilt 2 # 7 • 1994 Türkiye

Türkiye Perspektifi

3. "Demokrasi Bir Risktir!"

Yorum

4. Dünya Düzeninin Ruhu

Çatışan Uygarlıklar

6. Esnek Batı'nın Zayıf Surları • **Zbigniew Brzezinski**

12. İnsan Hakları Asya Gücüne Uyum Göstermelidir • **Bilahari Kausikan**

13. Medya Moğolları Bağdat Kapısında • **Ekber S. Ahmed**

22. Müslüman – Konfüçyüsçü Bağlantısı • **Samuel P. Huntington**

26. Dördüncü Blok • **Milad Hanna**

28. Humeyni mi, Saddam mı, Göç mü? • **Immanuel Wallerstein**

30. İnsan Hakları ve Kültürler Çatışması • **Pierre Sané**

31. Üçe Bölünmüş Bir Dünya ve Zenginlerin Başkaldırısı • **Alvin ve Heidi Toffler**

34. Düşmansız Bir Barış Olabilir mi? • **Giandomenico Picco**

Modern Dünyanın Sınırlarında

36. Nehru'nun Geri Çekilişi • **Dileep Padgaonkar**

38. Hindu Uyanışı • **V. S. Naipul**

41. Polonya'da Kilise ve Din Şehidi • **Adam Michnik**

46. "Tanrı ve Vatan" Polonya'da Satmadı • **Czeslaw Milosz**

48. Güney'in Savrulmuş Bireyi • **Mahmud Hüseyin**

İslami Halkçılık Davası

52. İslami Uyanışın Yeni Dalgası • **Hasan Al-Turabi**

55. Kimin İslami Uyanışı? Bir Cevap • **Abdullahi An-Na'im**

58. Bir Kişi, Bir Oy, Bir Dönem mi? • **Edward P. Djerejian**

60. İslami Hareketlere Söz Hakkı Verilmeli! • **Augustus R. Norton**

İnancın İlerleyişi, Aklın Gerileyişi mi?

62. Bilim Sonrası Toplum • **Bryan Appleyard**

65. Dinsel Seküler Toplum • **Martin Marty**

70. Yeniliğin Havarileri • **Daniel J. Boorstin**

71. İslam ve Bilimsel Fundamentalizm • **Munawar Ahmed Anees**

Amerika Perspektifi

74. Bütünü Görmek! • **Stanley K. Sheinbaum**

İZÜ – İSMAİL KARA TÜRKİYE'DE DİNİ HAYAT ARŞİVİ

İnancın İlerleyişi, Aklın Gerileyişi mi?

Bryan Appleyard, Martin Marty, Daniel Boorstin, Munawar Ahmed Anees

Tarihin liberal bir sona ulaşması bir yana, yirminci yüzyılı geride bırakırken bilimin ve seküler liberalizmin gerileme içine girdiklerini görüyoruz.

Bu bölümde, tam 400 yıl boyunca aksi yönde yol alan gelişmeden sonra inancın ilerleyişini, aklın gerileyişini inceliyoruz.

Bilim Sonrası Toplum

Bryan Appleyard *Londra'da yayımlanan* Independent'*ta bilim ve felsefe konulu köşe yazılan yazan Bryan Appleyard'ın tartışmalar yaratan yeni kitabı,* Bugünü Anlamak: Bilim ve Modern İnsanın Ruhu *başlığını taşıyor. Aşağıdaki yazı bu kitaptan uyarlanmıştır. Yazının ardından, Appleyard ile bu konuda yaptığımız söyleşi yer alıyor.*

LONDRA – Bilim, yalnızca Batı'nın maddi gücünden pay almak isteyenlerin kullanımına elverişli masum bir araç değildir. Daha çok manevi açıdan aşındırıcı, eski otorite ve gelenekleri yakıp yıkan bir şeydir. Her şeyi bildiği iddiasındaki bilim, alternatif inanç sistemleriyle birarada yaşayamaz. Her türlü mutlak inancı reddedip daimi bir olasılık olarak yalnızca değişimi ve ilerlemeyi kucaklayan, evrensel anlamda açık uçlu bir dünya görüşü üzerinde ısrar eder.

Dolayısıyla bilime dayalı liberal toplumların ayırt edici özelliği, soğukkanlı, gevşek bir taraflsızlığın egemen olduğu manevi atmosferdir. Hiçbir değişmez inanca veya pozitif erdeme tutunamadıkça, hoşgörü kayıtsızlığa dönüşür. Böyle bir hoşgörü toplumu kolayca çöküşe gidebilir, çünkü kendi bekası ve sürekliliği için hiçbir şeyi gözetmemektedir.

Yükselişe geçen dindar Müslümanların, ahlaki plandaki kayıtsızlığı ve her şey karşısındaki hoşgörüsüyle bizim liberal toplumlarımızı o kadar anlaşılmaz bulmasında şaşıracak bir şey var mı? Bilime dayalı Batı'nın ekonomik ve politik alanlardaki zaferine rağmen, şimdi kendi inançsızlığımızın ağırlığı altında çöküyor olabileceğimize dair kuşkularında haklılar mı?

Avrupa'da 400 yıl kadar önce aniden yeni ve eşi görülmedik ölçüde etkili bir bilgi ve uygulama biçimi ortaya çıktı. İşte bizim bilim diye bildiğimiz budur. Bu bilim, evren, dünya ve insan hakkında önceki bütün görüşlere tamamen karşıt bir görüşe kaynaklık etti. En önemlisi de insanın, dünya olguları içinde hayatına nihai bir anlam ve amaç bulma olasılığını reddetti. Anlam ve amaç diye bir şey varsa, bilimin tanımlayabildiği evrenin dışında olmalıydı bunlar.

Bu, ilk olarak Descartes'ın tanımladığı felsefi bir kriz doğurdu. Bir bilgi kriziydi bu. Soğuk, anlamsız bir evrende insan, bilim de dahil herhangi bir şeyi nasıl bilebilirdi? Daha da önemlisi bilimin başarısı, aynı zamanda dinsel bir krize yol açtı. Din, birbirini izleyen bilim adamı kuşakları tarafından elindeki fiziksel kanıtlardan yoksun bırakıldıkça, inanç da benliğin içinde güvenli bir sığınak bulmak üzere içe yöneldi. Ama bu, bilimin ezici üstünlükteki septisizmi karşısında dinin giderek güç kaybetmesini durduramadı.

Ancak yaşadığımız yüzyılda, bilime yönelik yeni kuşkular ortaya çıktı. Bilimin atom bombası gibi şaibeli ürünleri, insanların onun değerinden kuşku duymasına ve erdemini sorgulamasına neden oldu. Çevrecilikte, bilimin yarattığı ilerlemeci toplum değerleri reddedildi ve bunun yerine, doğayla uyum içinde birlikte yaşamaya dayalı yeni bir ilkeler bütünü getirildi.

Bilimin kendisi de değişti. Kuvantum fiziğindeki yeni gelişmeler geçmişin kesinliklerini yerle bir etti. Birçok kimse, bilimin soğuk, karamsar bir bakış sunmayıp, aslında bizi yeni bir maneviyata götürebileceğini öne sürmeye başladı.

Oysa bilim hareket halindedir. Zaten kendi doğası da sürekli bir değişkenlik ve değişimdir.

İZÜ – İSMAİL KARA TÜRKİYE'DE DİNİ HAYAT ARŞİVİ

Bir kuşağın kesinliği, büyük olasılıkla bir sonraki kuşak tarafından yıkılacaktır. Kuvantum fiziğinin daha derinlikli, manevi bir dünyaya yöneldiği doğru olabilir; ama bu doğruya ilişkin bilgi, dışarıdan gelmeli ve kuvantumdan bağımsız olmalıdır. Yoksa bilimin sürekli değişen kapris-lerine bağımlı kalır.

Nitekim kanıksız bilim projesi varlığını sürdürmektedir ve bizim kültürümüzde hâlâ hakimdir. Giderek bilim tüm dünyanın kültürü olmakta, hatta şimdi insan benliğinin hayatının ve ölümünün işleyişini açığa çıkarıp değiştirme işini de üstlenmektedir.

Böyle bir gelişmenin ahlaki açıdan iyi mi, kötü mü olduğuna bilim çerçevesi içinde karar verilemez. Mesele budur. Bilim ve kökü bilimsel yönteme dayanan liberal toplumlar, insan ruhunu çözmede yetersiz kalmaktadır; insanın ruhu, onların sağlayamayacağı açıklamalar ve yaşama rehberleri gerektirir.

Bilimsel ilerleme öyle radikal olmuştur ki, her aşamada kendi tarihinin hemen hemen tüm birikimini silip atabilmiştir.

Bilimsel mirasın varisleri açısından bunun derin ve tümüyle olumsuz manevi sonuçları vardır. Kaybettiğimiz Amerikalı akademisyen Allan Bloom, *The Closing of the American Mind* (Amerikan Zihniyetinin Sonu) adlı kitabında bu sonuçları canlı ve etkileyici bir biçimde çözümlemişti. Yüksekokulda ders verdiği öğrenciler ona gittikçe daha ruhsuz ve cahil görünüyordu. Daha da kötüsü, kendi kültürlerini kesinlikle savunmaya değer bir şey olarak göremiyorlardı. Korkunç bir kültürel görelilik hayatlarını kuşatmış, bir bakış açısını diğerlerinden daha değerli bularak seçme olanaklarını ortadan kaldırmıştı.

Bloom, temel bir liberal tutumun nasıl öğrencilerin zihnine girip onu yozlaştırdığını saptıyordu: İnsanlar, geçmişte haklı olduklarını düşünmüş ve sonuçta korkunç şeyler yapmışlardı; demek ki hiçbir zaman haklı olduğumuza inanmamalıydık.

Bilim ve liberalizm bize, özel olarak ne olduğumuzu savunmak için araçlar sağlamayacaktır, çünkü bizim, özel olarak haklı olduğumuz olasılığını tanımayacaktır. Böylelikle ana babaların, öğretmenlerin ve tüm kültürün gerekçelendirmeleri daha da anlamsız görünür. Her yeni gelişme, herhangi bir eski bilgi parçasını gereksiz kılabileceğinden, görünürde öğretilecek hiçbir şey yoktur.

Kuşkusuz hiçbir kültürel çekirdek, aktarılabilecek hiçbir erdemler bütünü bulunmamaktadır. Ruhlarımız zayıf düşmüştür. Hiçbir şey bilmeyip hiçbir şey düşünmeyerek, sanki sersemletici, ayrışmamış bir panayır gösterisindeymiş gi-

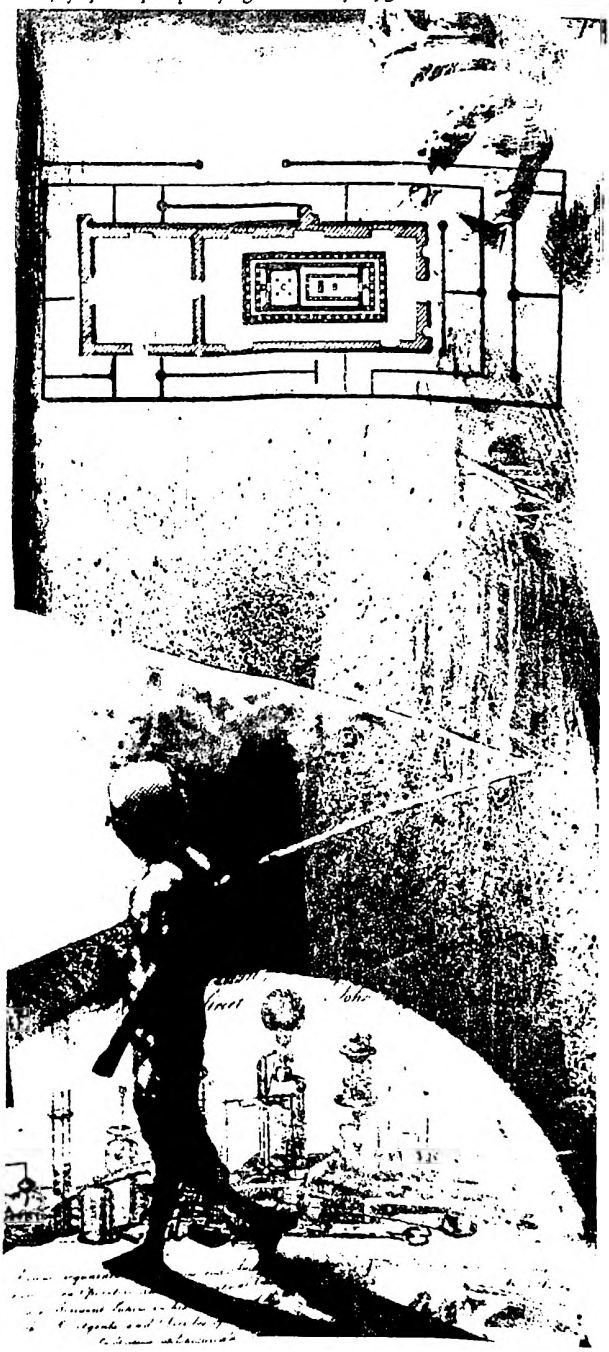

İZÜ - İSMAİL KARA TÜRKİYE'DE DİNİ HAYAT ARŞİVİ

bi hayatın içinde dolanır dururuz. Şu aziz, neden bu sakallı kadından daha önemli olacaktır ki? Bu filozofun bilip de, şu soytarının bilmediği nedir?

Bu akışkanlık, bütün hiyerarşilerin böylesine reddedilmesi, artık iyice kurumsallaşmış durumdadır. Şimdi Amerikan üniversitelerinde geçerli olan politik dürüstlük kavramına göre, Avrupai–Amerikan hayat tarzının bir başkasından üstün olduğuna dair en küçük bir imada bulunulması bile kökten silinmiş ve yasaklanmıştır.

Tabii bu da, sapkın bir fenomen olan liberal otoriterliğe yol açmaktadır. Söyleyecek çok az sözü olduğunu bilen liberalizm, işte bu yüzden söyleyebildiği her şeyi liberallikten gitgide uzaklaşan bir kesinlik içinde söylemektedir.

*

Bilim hâlâ egemendir ve liberal toplumlarımız da yaklaşımlarında hâlâ bilimseldir. Ama bir çöküş evresinde olduğumuz açık ve bence bu, bir yokoluş evresi. Çöküş, liberalizmin ilkesiz hoşgörü dışında bir değer aktarmadaki belirgin başarısızlığından kaynaklanıyor. Liberalizm kendini savunamamakta ve kendini kutlayamamaktadır. Eğitim, daimi bir kriz içindedir, çünkü öğretilecek olan şeye ne öğrenciler ne de öğretmenler inanmaktadır. Gençlere yalnızca çoğulculuğa ve hoşgörüye değer vermeleri, bunun sonucunda da hiçbir konuda karar vermemiş olmayı bir erdem saymaları öğretilmiştir. Onlar da bu akışın içindedir, çünkü akışı erdemli sayarlar.

Çöküş, liberalizmin ilkesiz hoşgörü dışında bir değer aktarmadaki belirgin başarısızlığından kaynaklanıyor.

Bu nedenlerle, değerler ve erdem konusunda liberal bir tanım yapma yolunda bütün girişimler başarısızlığa uğramıştır. Yalnızca çoğulculuk ile hoşgörü, "adalet" ve "iyi" gibi kavramlara nasıl temel sağlayabilir ki?

Bu başarısızlık, erdemi bir temele dayandırma çabasını getirmiş ve toplumsal bir bağlam içinde özgül mükemmelliğin gerçekleştirilmesi gibi Aristotelesçi bir "iyi" kavramı ortaya çıkarmıştır.

Kendi içinde iyi olarak görülen faaliyetler arasında seçim yapılmasını, ayrıca insanların davranışları arasında ayrım yapılmasını gerektirdiğinden, böyle bir kavram çoğulculuğa karşıdır, eşitlikçiliğe karşıdır ve aslında hoşgörünün karşısındadır.

Kendi adımıza, kendi bilim dışı araçlarımızla baş başa kaldığımızda kullanacağımız terimlerle kendi hayatlarımızı tanımlamaya başlayabiliriz. Olduğundan daha az, daha yalın hale getirilmeyecek duygular, değerler ve inançlar olabilir elimizde. Bunların en temel olanlarının da daha ileri düzeyde savunulması gerekmez, çünkü bunlar, bizim kültürümüzle olan yakınlığımızı ifade edecek ve bu yakınlık da artık sorgulanamayacaktır.

"Gerekçelerimi tüketmiş olursam," diye yazmıştı Ludwig Wittgenstein, "küreğimi temeldeki kaya katmanına çarpıp eğmişim demektir. O zaman şöyle derim herhalde: Ben böyle yapıyorum, o kadar."

Aydınlanma tarihinin öbür ucunda, Pascal'in kafasında bu kavrayışın önceden tasarlanmış bir yankısı vardı: "Bir insanın erdeminin gücü, gösterdiği çabalarla değil, sıradan hayatına göre ölçülmelidir."

Böyle bir kabul, bilimin egemenliğinin sonu demektir, çünkü bilimin, ruhlarımızı istila etmek için ihtiyaç duyduğu sonsuz açık uçluluğu ve değişim isteğini reddeder.

*

NPQ Japon filozof Takeşi Umehara, modernliğin bir yan akımı olan Marksizmin çöküşünün, yalnızca modernliğin ana akımı seküler liberalizmin çöküşünü haber verdiğini yazıyor. Her ikisi de "öbür dünya, ruhların dünyası"nı aforoz etmiştir.

Buna katılıyor musunuz? Ayrıca, modern Batı'nın, bilimsel Aydınlanma'ya dayalı dünya görüşünün nihai çöküşte olduğu görüşünde misiniz?

Bryan Appleyard Marksizmin çöküşünün en belirgin etkisi, Batı demokrasilerini bir dış tehditten, dolayısıyla da iç gerekçeden yoksun bırakmak oldu. Ne olduğumuzu düşününce içimiz daha rahat ediyordu, çünkü ne olmadığımızı görebiliyorduk.

Ancak Umehara'nın yaptığı gibi bir "ana akım" ile bir "yan akım"dan söz edilmesi, son derece modernist bir estetik teorisinin ürkütücü determinizmini getiriyor akla. Temel olarak bizim nereye yöneldiğimizi nereden biliyor Umehara?

Seküler liberalizmin çöküşüne gelince... evet, tamam son tahlilde benim de tartışmasını yaptığım olasılık bu. Batı'nın çöküşe girdiği düşüncesi, büyük olasılıkla yalnızca ekonomik bir bakış açısına dayanıyor.

Umehara, "öbür dünya, ruhların dünyası"nın hem Marksizm hem de liberalizm tarafından aforoz edildiğini söylüyor. Bu kesinlikle doğrudur ve benim için de dehşet vericidir. Benim dehşete düşmemin ya da Umehara'nın rahatsızlık duymasının bir sonun belirtisi olup olmadığına ise başkaları karar versin.

İZÜ - İSMAİL KARA TÜRKİYE'DE DİNİ HAYAT ARŞİVİ

NPQ Bilimin kibrinin kırıldığı —metafizik bir ast—üst sıralaması içinde anlamın ve inancın altında bulunan gerçek yerine oturtulduğu— bir "bilim sonrası" toplum düşünüyorsunuz. Böyle bir toplumda bilim ve din, oldukları gibi —birbirleriyle kıyaslanmayacak varoluş biçimleri olarak— görülecekler.

Birbiriyle kıyaslanmayacak uygarlıklar nasıl yan yana yaşayacak? Yalnızca Sırplarla Boşnak Müslümanlar değil, aynı zamanda hâlâ bilime temel bir inanç besleyenler ile Tanrı'ya inananlar nasıl yan yana yaşayacak?

Ve eğer Batı'daki tarafsız devlet, birbiriyle kıyaslanamayacak dünya görüşlerinin, fikirlerin ve kesinliklerin çeşitliliğini garanti etmeyi sürdürüyorsa, erdem nasıl değişmez kalabilir? Yoksa bilim sonrası toplumunda laik devlet de mi hurdaya çıkarılacak? Bu niye katı ve merhametsiz bir mantık olmuyor?

Appleyard Bence bir bilim sonrası toplum olması *gerekir*, çünkü bunun alternatifini düşünemiyorum. Tümüyle bilimsel olan bir toplumun işleyebileceğine inanmıyorum. Akılcılıkla ve keşiflerle de dolu olsa, şu keder verici ifadeyle,"yaşama nedeni"ne ışık tutamıyor.

İnsanlar ne için yaşayacak? Niye iyi ya da kötü davranacaklar? Neyi ciddiye alacaklar?

Bilimsel bir toplum bana Huxley'nin negatif ütopyası gibi değil de, daha çok hiçbir önem hiyerarşisinin olamayacağı sonsuz bir deli saçması gibi görünüyor. Bu şimdiden gerçekleşiyor zaten; en belirgin biçimde de Amerika'da. İnanmıyorum ki bir bilim sonrası toplumu, bilimin son başvuru mercii olmadığı toplum olacaktır.

NPQ Şair Czeslaw Milosz, karmaşıklığı geri getirip bilimde indirgemeciliği giderdikleri için, bilimdeki yeni gelişmelerin —kaos teorisi ve kuvantum fiziği aslında dinsel muhayyilenin, dindarlığın ve erdemin yeniden kuvvet kazanması için zemin hazırladığını öne sürüyor. Hepsinden önemlisi Milosz'a göre bunlar, insana Kopernik öncesi kimliğini geri vermeyi, onu 19. yüzyıl biliminin kendisine verdiği rolden, zamanın ve uzayın enginliği içinde başka zerrelerin arasında bir zerre olmaktan kurtarmayı vaat etmekte.

Antroposantrik (insanı merkez alan) —sıradan hayatı içinde insanın, uygarlığın ahlaki çekirdeğini oluşturduğu— bir dünya görüşüne geri mi dönüyoruz?

Tümüyle bilimsel olan bir toplumun işleyebileceğinden kuşkuluyum.

Appleyard Hiç kuşkusuz bilim değişiyor, ama bu değişimden geri dönüş de çok kolay veya bilim başka bir şeye de de dönüşebilir. Sırf hoşunuza gittiği için şimdiki değişimler dizisini seçip almak aptallıktır. Bilimi, ya da aslında herhangi bir şeyi yargılamadan önce, bilim dışı bir anlam çerçevesi kurmak gerekli.

Antroposantrisizm meselesi ilgi çekici ve özellikle fizikte benim daha olgun tutumlar olarak gördüğüm gelişmeden memnunluk duymak için pek çok neden var.

Ama, üzerine basarak söylüyorum, bilimden önce gelen bir şeyler olmalı. Yerimizde oturup, bilim adamlarının bizim duymak istediğimiz şeyleri söylemesini beklemek hiç de hoş bir şey değil.

▲

Çeviren: Özden Arıkan

İZÜ - İSMAİL KARA TÜRKİYE'DE DİNİ HAYAT ARŞİVİ